

DISCRIMINACIÓ SOCIOLABORAL I RACISME SOCIAL AL REGNE D'ESPANYA

Edoardo Bazzaco

19/05/2008

www.sinpermiso.info

El Pla Estratègic de Ciutadania i Integració 2007-2010 aprovat al 2007 pel Consell de Ministres té com a objectiu, entre altres, el de “[...] potenciar la cohesió social a través del foment de polítiques públiques basades en la igualtat de drets i deures, la igualtat d'oportunitats”. Però a Espanya, el col·lectiu immigrant segueix sent el més vulnerable en relació als drets socials bàsics, entre els quals s'hi ha d'incloure els drets referents al treball, la educació, l'habitatge i la sanitat: en tots aquests àmbits, la població immigrant segueix sent profundament discriminada en comparació amb l'autòctona.

En l'àmbit laboral, segons les dades d'un informe del Consell Econòmic i Social (CES), a inicis de 2007 més d'un 30% de la població activa immigrada treballava a l'economia submergida. Conèixer amb exactitud el número de persones que treballen actualment a l'Estat fora del sistema de la Seguretat Social és molt difícil per la seva pròpia naturalesa. Tot i així, al comparar les dades definitives del padró de població de l'1 de gener de 2007 amb les autoritzacions de residència en vigor a 31 de desembre de 2006 es podia apreciar un percentatge d'irregularitat del 34,3% entre les dones immigrants i del 31,11% entre els homes.[1] Segons la Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament (OCDE), a inicis de 2007, la meitat de les persones immigrades en situació regular a Espanya treballava amb contractes temporals. El Regne d'Espanya liderava la classificació de països desenvolupats que més desaprotava la formació professional de les persones immigrades: en efecte, segons l'estudi de la OCDE, el 43% de les persones immigrants empleades a Espanya treballava en feines per sota de la seva qualificació professional. A més, segons les dades recollides al sindicat Comissions Obreres[2], la població empleada immigrada cobrava entre un 7,2% i un 16,3% menys que l'espanyola pel mateix treball, una diferència salarial que pot assolir el 30% en el cas de les feines de l'economia submergida.

El cas de la verema de Castilla - La Mancha del mes de setembre de 2007 fou emblemàtic de la situació d'explotació laboral que han d'acceptar les persones immigrades en situació irregular. Les associacions i cooperatives d'agricultors de la regió contractaren de forma il·legal a centenars de treballadors en situació irregular, amb el beneplàcit del Govern, que des del primer moment declarà estar disposat a mostrar “la màxima flexibilitat possible” en els procediments de contractació dels treballadors, principalment d'origen búlgar i romanès. En efecte, les tasques agrícoles porten anys mantenint-se amb la precària situació de les persones que treballen com a temporeres. A la realitat de la verema de Castilla s'hi ha de sumar situacions com les del Llevant espanyol, on treballadors d'origen nord-africà continuen malvivint en barracons abandonats,

o com la precarietat laboral de moltes cuidadores o cuidadors que per estar en situació irregular quedaran fora dels drets establerts per la Llei de Dependència. La hipocresia i l'afany d'enriquiment segueixen produint les mateixes vulneracions de drets: hores mal pagades, aprofitament de la situació administrativa de les persones immigrants, no cotització a la seguretat social, etc.

D'altra banda, la població immigrada segueix representant el col·lectiu més vulnerable a la sinistralitat laboral. Al 2007, un estudi del sindicat UGT revelà que la taxa de sinistralitat laboral a Espanya va ser de 5,8 morts per cada 100.000 treballadors, més d'un 30% per damunt de la mitjana de la Unió Europea dels 15. Un altre cop més, al 2007, el principal focus d'atenció va ser el sector de la construcció, on gran part de les víctimes han estat treballadors immigrants: la subcontractació, les llargues i dures jornades de treball i els riscos que comporten determinades tasques són els factors que determinen les situacions de risc en un dels sectors que concentra el major percentatge de mà d'obra estrangera empleada.

En l'àmbit educatiu, segons dades del Ministeri d'Educació, al setembre de 2007 els i les estudiants procedents d'altres països superaren la xifra de 608.000 i suposaven el 8,4% del total de l'alumnat al sistema educatiu espanyol. Sempre a inicis del curs 2007/2008, les escoles públiques acollien al 69% de l'alumnat d'origen estranger davant el 31% que s'escolartizava en centres privats i privats-concertats. Durant l'últim any, el Consell Econòmic i Social (CES) va advertir de "l'alta concentració" d'estudiants immigrants en alguns col·legis i instituts públics de primària i secundària de l'Estat, i considerà "convenient" afavorir una "distribució equilibrada" de l'alumnat estranger entre els centres públics i els concertats (privats sostinguts amb fons públics). L'estudi del CES també va subratllar que la major presència d'alumnat estranger en centres públics concertats requereix mesures específiques per evitar "processos de marginalització" i va recomanar la implementació als centres escolars de polítiques i pràctiques que afavoreixin la integració dels estudiants estrangers. Una enquesta realitzada a Catalunya [3] ha demostrat com al 2007 l'alumnat d'origen estranger ha tingut més problemes de maltractament escolar que els autòctons en l'ensenyament primari. Dites realitats -és necessari recordar com l'existència de casos importants de segregació, maltractament i concentració en determinats centres públics o classes especials afecta també a l'alumnat gitano [4]- poden dur a aquests futurs ciutadans i ciutadanes a tenir conflictes d'identitat i sentir-se exclosos de la societat. En definitiva, els actuals límits del sistema educatiu alimenten el risc de construir una societat fragmentada. És necessari que el sistema educatiu de l'Estat garanteixi una igualtat real d'oportunitats i de tracte a tot l'alumnat, ja que això representa una condició indispensable en l'aposta cap a un model de societat realment cohesionada i igualitària.

Segons un estudi de l'Agència Europea de Drets Fonamentals [5] que ha analitzat la situació de la xenofòbia i el racisme a la Unió Europea, a Espanya un dels àmbits on es dona major discriminació és en l'accés a l'habitatge. I és que, segons les dades de l'estudi, a Espanya, el 20% de les persones immigrants disposa de menys de 10 metres quadrats per viure. A més,

l'Agència Europea va denunciar una presència important a la premsa d'anuncis xenòfobs, en els que es nega el lloguer o la venda de pisos a persones estrangeres. En efecte, d'un estudi realitzat al 2007 per SOS Racismo Bizkaiko [6] va emergir que el 80% de les immobiliàries de Bilbao es negaven sistemàticament a llogar pisos a persones estrangeres, degut a que les agències obeeixen a les exigències dels propietaris, que no volien tenir per llogaters a famílies estrangeres. Segons dades del Col·lectiu Loé [7], el 47% de les persones immigrants residents a Espanya vivien com a llogater subarrendant, el 19% en condicions d'amuntegament.

En l'àmbit sanitari, el col·lectiu immigrant segueix sofrint una discriminació en l'accés a la sanitat: per llei, a Espanya a les persones estrangeres n'hi hauria prou amb la seva inscripció al padró municipal per obtenir la targeta sanitària que dóna accés a tots els serveis mèdics, en igualtat de condicions que els nacionals, sigui quina sigui la situació administrativa (regular o irregular) de la persona. Tot i això, alguns governs autonòmics posen traves a l'aplicació d'aquesta llei: a la Comunitat de Madrid, per exemple, la por a possibles expedients d'expulsió -des de 2003 a la Comunitat la policia té accés als registres d'empadronament- retrau a algunes de les persones estrangeres indocumentades d'accedir als serveis sanitaris. En total, segons Metges del Món, a Espanya sols el 38,2% de persones immigrades en situació irregular visiten la consulta del metge, tot i que la totalitat dels enquestats sabia que els assisteix aquest dret.

Drets polítics: un col·lectiu invisible

Si els drets socials i laborals de les persones immigrants no es poden considerar de cap manera "garantits", encara menys ho són els drets polítics. En l'actualitat la població immigrada ocupa un percentatge important en els municipis espanyols: a finals de 2007 les persones estrangeres empadronades representaven més del 10% del total de la població. A les eleccions locals de maig de 2007, així com a les eleccions generals de març de 2008, més de dos milions de persones que viuen i treballen a Espanya, no han pogut votar per qüestió d'origen. Paradoxalment, al mateix temps que en no poques circumscripcions es va veure incrementat el número de representants, degut a l'augment de la població resident (les persones immigrades empadronades), en flagrant contradicció, es va poder comprovar que els qui originaren aquest creixement es veien exclosos de la condició de representats. Com bé va destacar Javier de Lucas [8], això és el que permet que es parli "d'esquizofrènia democràtica" entre la lògica liberal que atorga un valor representatiu preeminent al ciutadà, almenys de forma formal, i la lògica colonial que exclou de possibilitats de representació sota l'etiqueta del no-ciutadà.

Segons la definició clàssica, són "ciutadans i ciutadanes" les persones que formen part d'una determinada comunitat política i poden participar activament en el seu govern. Avui, essencialment, aquesta participació es concreta amb el reconeixement ple de drets polítics, i especialment, del dret al sufragi, tan en la seva part activa (dret a votar) com passiva (dret a ser escollit). A Espanya, la condició de ciutadania es reconeix fonamentalment als nacionals espanyols, és

a dir, a les persones que estiguin en possessió de la nacionalitat espanyola (article 13.2 de la Constitució), amb l'única excepció dels nacionals dels Estats Membres de la Unió Europea i d'aquells altres països que hagin subscrit amb Espanya tractats de reciprocitat en aquesta matèria.

La vinculació de la ciutadania a la nacionalitat, que apareix quasi com una manera natural per a delimitar el cercle de persones amb plens drets polítics de participació, presenta tot i així, nombroses ruptures i excepcions, tan històricament com en l'actualitat, tan a Espanya com en altres països de la Unió Europea, i tan en un sentit restrictiu com en un altre d'extensiu. I legítimament pot pensar-se en alternatives diferents per a delimitar el cercle dels ciutadans que tinguin una congruència major amb el principi democràtic.

Des de fa uns anys, tan el Consell d'Europa com el Parlament Europeu estan animant als Estats Membres de la Unió a reconèixer el dret a la participació política de les persones estrangeres, almenys a nivell de govern local. En el marc del Consell d'Europa, s'ha celebrat el Conveni sobre la participació de les persones estrangeres a la vida pública a nivell local, que entrà en vigor el 1er de maig de 1997 i que ha sigut ratificat fins al moment per set Estats (Dinamarca, Finlàndia, Islàndia, Itàlia, Noruega, Holanda i Suècia). El Parlament Europeu, mitjançant l'Informe sobre la ciutadania de la Unió, del 15 de desembre de 2005, ha instat a tots els Estats Membres a ratificar el Conveni mencionat. Espanya, pel moment, segueix sense ratificar aquest Conveni i en la mesura que el document no estableix la condició de reciprocitat per a reconèixer el dret al vot dels estrangers, tal ratificació sols es podrà fer prèvia reforma de l'article 13.2 de la Constitució, que estableix aquesta condició.

Durant la última legislatura, el Govern ha reafirmat el condicionament dels drets polítics a la firma d'acords de reciprocitat entre Espanya i els països de procedència de les persones immigrades. La lògica de reciprocitat implica que el dret de vot quedi condicionat al lloc de naixement d'una persona, que no es tracta d'un dret derivat del fet de viure en un país. Significa que el fet de residir de forma estable a Espanya no és allò determinant, perquè no dóna dret a formar part de la comunitat política: aquest dret està condicionat per uns acords que són aliens a la situació de les persones que han acreditat mitjançant la seva residència estable, la seva voluntat d'estar. Convé assenyalar que els països de la Unió Europea que ja tenen reconegut aquest dret no han utilitzat ni utilitzen el sistema dels acords de reciprocitat.

A més, s'ha d'afegir que el condicionament dels drets polítics a la reciprocitat, en uns casos, fa impossible el seu exercici i en altres el converteix en quelcom molt improbable. En efecte, queden fora del reconeixement de dits drets les persones que provenen de països com els que el Govern espanyol actualment no pot firmar aquest tipus d'acords, senzillament perquè els seus governs no tenen interès prioritari en reconèixer drets polítics als escassos residents espanyols, o perquè la seva legislació expressament preveu el contrari (és el cas d'Equador, la tercera nacionalitat d'origen de les persones immigrades a Espanya amb més de 400.000 persones, la Constitució dels quals impedeix el reconeixement del dret a vot a estrangers). En definitiva, resulta evident com

aquesta condició genera situacions de desigualtat, de discriminació injustificada, entre persones immigrades, segons el seu origen nacional.

Estat de dret o “d’aclariment permanent”?

A finals de 2007, el Tribunal Constitucional fallà dos recursos presentats pel Parlament de Navarra i la Junta d’Andalusia contra diversos preceptes de la Llei Orgànica 8/2000, sobre Drets i Llibertats dels Estrangers a Espanya i la seva Integració Social. La Sentència del TC va permetre reflexionar sobre l’evolució dels drets de les persones estrangeres a l’Estat, començant per la importància que va tenir el reconeixement constitucional de determinats drets de les persones estrangeres (ensenyament no obligatori, reunió i associació, dret a vaga), exclosos de la reforma de la Llei d’Estrangeria del Partit Popular [9].

D’altra banda, és necessari destacar els límits de la sentència de TC. En primer lloc, la sentència fixa la constitucionalitat d’importants qüestions com són la no consideració de la reagrupació familiar com un dret fonamental, la no consideració del “non bis in idem” pels casos d’expulsió i condemna penal, així com la no menys important acceptació de la falta de motivació a l’hora de denegar un visat. A més, mereix una certa crítica el fallo en la mesura en que torna a deixar en mans del govern la redacció dels articles de la Llei declarats “contraris a la Constitució”. Si les condicions que pot posar el legislador en l’exercici d’aquests drets per part de les persones estrangeres en situació irregular no s’ajusten a la constitució, ens trobem de nou davant la inseguretat jurídica i la incertesa que s’esvairien passats uns quants anys, amb una nova sentència. Al contrari d’altres matèries en els que el TC ha optat per dictar el que s’ha donat a conèixer com una “sentència interpretativa”, sembla que en el tema dels drets de les persones estrangeres ni el TC ni el govern volen elaborar una llista clara amb els drets dels estrangers que eviti aquesta inseguretat i aquest estat que es pot denominar “de constant aclariment”.

Els drets de les persones estrangeres -i sobretot les persones estrangeres en situació irregular- no suposen ni molt menys una tasca acabada des del pla del reconeixement constitucional. De poc serveix, per exemple, que el TC hagi reconegut el dret d’associació de les persones estrangeres irregulars si després el Registre d’Associacions impedirà la seva inscripció regular. De poc serveix el reconeixement constitucional de drets citats, si el legislador continua optant per la interpretació més restrictiva dels mateixos, imposant en ocasions uns requisits totalment injustificats i contraris al principi d’igualtat.

Els fallos d’aquestes sentències deixen obertes varies possibilitats perquè el govern legisli la manera en que les persones estrangeres en situació irregular podrien exercir el dret de reunió, associació i sindicació. A la nova legislatura queda pendent, a més de la redacció dels articles de la Llei d’Estrangeria declarats inconstitucionals pel TC, concretar possibles acords en matèria d’estrangeria en el sí de la Subcomissió d’Estrangeria, que està intentant traçar les línies generals de la política migratòria de la propera legislatura, independentment de qui governi. De moment, l’únic segur és que la incertesa

tornarà a planejar entre els col·lectius d'immigrants augmentant més, si es pot, la seva vulnerabilitat.

Racisme social: el triomf del discurs xenòfob

D'altra banda, no semblen disminuir a la societat espanyola els casos de racisme social i de rebuig a la convivència amb els col·lectius de persones immigrades. Les diferents explosions d'odi de tints racistes registrades als últims anys [10] representen una "mostra" de quelcom molt més greu i profund: el calat que en la societat està produint-se de prejudicis i generalitzacions que criminalitzen a persones i col·lectius en base a alguna característica comú, com és l'origen. Aquestes explosions no es poden ignorar, ni es pot minimitzar la seva importància.

El que ha ocorregut a Alcorcón (Madrid) al mes de gener de 2007 [11], demostrà un cop més com el tractament mediàtic pot agreujar el problema del racisme social i les seves conseqüències. Considerem necessari fer una seriosa reflexió i un seriós treball per evitar les generalitzacions i prejudicis que són la base d'aquestes mostres de racisme. Desgraciadament, en diverses ocasions alguns mitjans de comunicació i diverses figures polítiques han contribuït a potenciar generalitzacions carregades de prejudicis, que criminalitzen a tot el col·lectiu immigrant, alimentant el caldo de cultiu que dona peu a expressions i actes racistes.

La investigació duta a terme al 2007 pel Centre d'Estudis i Documentació sobre Racisme i Xenofòbia Mugak [12] demostra el desequilibri en el tractament que més de 20 mitjans de premsa escrita d'àmbit estatal i local van donar al 2006 al tema "immigració".

Els articles sobre immigració parlaren principalment de polítiques d'immigració (5.138), de control d'entrada (4.796), de conflicte social (1.941), de convivència i integració (1.936), de delinqüència i minories (1.839) i de condicions socials (1.445). Les dades són concloents i mostren una visió de la immigració com un problema, sobre el que s'ha de legislar, l'entrada de la qual ha de ser impedita, que es troba envoltada en problemes de delinqüència i que ocasiona situacions de conflicte social. Aquests blocs temàtics acaparen el 80,22% (13.714 d'un total de 17.095) dels missatges mediàtics, davant un 8,45% (1.445) que versa sobre les condicions socials en que es desenvolupen, i un 11,32% (1.936) que aborda qüestions relacionades amb la convivència i integració.

Sovint, quan des del camp antiracista es mostra una preocupació pel tractament que reben en els mitjans les notícies referides a qüestions migratòries, hi ha qui pensa que es vol denunciar una espècie de "confabulació mediàtica" dels qui tenen posicions xenòfobes i a qui és precís desemmascarar. En realitat, no es tracta d'un projecte conspirador, de periodistes amb posicions xenòfobes (que també n'hi ha). La cosa és més simple, i s'hauria de dir, més greu. El que es constata és que, en contrast amb la gran capacitat dels mitjans per a fixar imatges a la opinió pública sobre la immigració, no existeix entre els professionals d'aquests mitjans ni coneixement

suficient de la matèria sobre la que informen i opinen, ni consciència de les repercussions concretes del seu treball, dels estereotips que reforcen, de la munició, en definitiva, que proporcionen als qui a l'esfera política sí que duen endavant polítiques d'exclusió i de xenofòbia. Hi ha, per suposat, professionals que fan un treball excel·lent, però entre que són pocs i que les empreses mediàtiques -que són qui realment haurien d'assumir aquesta qüestió- no estan per la tasca, el resultat és que, tot i els discursos políticament correctes, la imatge de la immigració a la opinió pública no deixa de degradar-se [13].

D'altra banda, s'ha de denunciar com la constant reproducció dels tòpics negatius sobre la població immigrada amb finalitats electoralistes, així com de les "amenaces de la immigració" per part dels partits polítics, contribueix a la legitimació de la impunitat de les diferents manifestacions racistes i xenòfobes. L'últim ha estat un any de campanya electoral, una campanya marcada per alguns partits que han fet de la immigració el centre del debat electoral, posant l'interès electoral per damunt de la cohesió social. La interiorització d'un discurs propi de l'extrema dreta per part de partits democràtics representa un perill per a la convivència dels diferents col·lectius que componen la societat espanyola, així com el silenci i l'absència d'un real i eficaç discurs alternatiu dels partits d'esquerra. A les eleccions locals de 2007, partits d'extrema dreta com Plataforma per Catalunya (PxC), España 2000, Democracia Nacional, Iniciativa Habitable, etc, tot i que minoritaris dins de l'espectre de la dreta espanyola registraren un important increment en els resultats electorals. A nivell local, aquests partits van saber aprofitar-se del descontentament social de la població i focalitzar-lo contra la població immigrada, davant una falta de discurs alternatiu per part dels partits de tradició democràtica, alguns dels quals estan assumint com a propi el discurs obertament xenòfob de l'extrema dreta de forma preocupant.

Al 2007, una investigació realitzada al Departament d'Antropologia de la Universitat de Granada [14] ha demostrat que és majoritària la opinió dels parlamentaris que entenen la immigració com a "assumpte potencialment problemàtic", associat a violència, marginalitat, delinqüència, policia. Com assenyala l'estudi, "[...] si tenim en compte la posició preferent que tenen els discursos polítics en el nostre sistema social, la importància de les seves declaracions és clau per a crear un estat d'opinió en relació a aquesta qüestió". [15]

A més, diversos estudis analítics del discurs racista en la política i en els mitjans de comunicació d'Espanya han demostrat la influència alarmista en les actituds de la població que causen les metàfores amenaçadores com "allau" o "onades" al parlar sobre la immigració a gran escala. D'aquesta manera els polítics i els mitjans de comunicació no sols controlen la discussió pública i les seves temàtiques dominants, sent capaços de definir la immigració com una catàstrofe nacional a la par amb el terrorisme o l'atur, sinó que també contribueixen a provocar subtilment les actituds i les ideologies xenòfobes i racistes segons les quals les persones immigrants són vistes com una amenaça.

Allò dit sembla demostrar que els discursos racistes dels polítics no reflecteixen tant sentiments xenòfobs existents majoritàriament entre la població (que teòricament podrien basar-se en fets objectius tals com experiències personals), sinó que són ells la mateixa font de prejudicis estesos sobre persones immigrants (i per exemple la seva relació amb la criminalitat), prejudicis englobats dins d'un ampli complex de sensacions socials amb l'etiqueta "inseguretat". Amb actituds xenòfobes tant àmpliament esteses, a Espanya, no fa falta un partit racista de dretes per a defensar tals polítiques i ideologies, ja que dites veus estan ben representades pel Partit Popular i els seus líders. I ja que sempre hi ha grups racistes més explícits a l'extrema dreta, els líders i els membres del PP poden sentir-se (i manifestar) que per suposat no són racistes, perquè els "veritablement racistes" estan a una altra banda - una estratègia ben coneguda del racisme quotidià: el racisme sempre està a una altra banda.

Per la seva part, el principal partit de l'esquerra, el PSOE, poques vegades es mostra explícitament antiracista: mentre que en la coalició d'esquerra la retòrica racista pot ser menys sorollosa que a la dreta, i tot i que l'esquerra pot sentir-se en algunes ocasions més propera a organitzacions, grups i polítics antiracistes, això no significa que el govern liderat pel PSOE hagi implementat polítiques explícites en aquest sentit.

Un altre any més, és necessari denunciar l'absència i la necessitat de posar mesures concretes per impedir actes racistes, però sobretot de dissenyar polítiques per a evitar aquest caldo de cultiu de marginació, prejudicis i generalitzacions, que tenyeix de racisme la manera en que moltes persones veuen a altres éssers humans i al món.

A mode de conclusió

En l'anterior legislatura, la lluita contra la violació dels drets de les persones immigrades i el racisme no ha estat una prioritat del govern que ha preferit seguir girant el cap i mirar a una altra banda. Com bé ha destacat Teun van Dijk: "(...) Igual que en els casos de violència masclista, la violència racista i les formes més subtils de racisme quotidià [discriminació sociolaboral, tractament negatiu pel discurs polític i mediàtic] són, tot i així, una bomba de rellotgeria social i política dins de l'estat multicultural en que també s'hi ha convertit Espanya". [16]

Lluitar contra el racisme implica un canvi en les polítiques per a garantir una igualtat de drets i oportunitats, és a dir, començar per no discriminar des de les institucions al col·lectiu immigrant i paral·lelament extirpar els factors que provoquen l'augment del racisme social; implica a la vegada contundència per a castigar l'existència de les accions racistes i xenòfobes. La falta de jurisprudència, així com la falta de sensibilitat de l'estat de dret en el moment de castigar les accions racistes i/o xenòfobes han provocat la negació de l'existència del racisme i la impunitat d'aquestes conductes; i aquesta realitat s'acompanya en molts casos, de la banalització o negació de la seva existència per part dels discursos polítics i dels mitjans de comunicació.

Notes:

1 Vegi's al respecte "l'Annex estadístic", a: SOS Racismo: Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2007. Icaria Editorial. Barcelona: 2007.

2 Comisiones Obreras (CCOO): Inmigración y mercado de trabajo. Propuestas para la ordenación de flujos migratorios. Madrid: 2007.

3 Vegi's: Centro de Estudios de Opinión (CEO): Encuesta de convivencia escolar y seguridad en Cataluña. Curso 2005–2006. Estudio de opinión. CEO. Barcelona: 2007.

4 Vegi's al respecte: Fundación Secretariado Gitano: Discriminación y Comunidad Gitana 2007. Madrid: 2008.

5 A: Agencia Europea de Derechos Fundamentales: Informe 2006 sobre Racismo y Xenofobia en la UE. Viena: 2007.

6 Informe disponible a la pàgina web del Centro de Estudios y Documentación sobre Racismo y Xenofobia Mugak: http://www.mugak.eu/ef_etp_files/view/Informe_Discriminacion_acceso_a_vivienda.pdf?revision_id=17542&package_id=9653

7 A: Colectivo loé: Inmigración y vivienda en España. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid: 2005. Al respecte, vegi's també: Cabrera P.: Exclusión residencial de los inmigrantes: entre la precariedad y la calle. En: SOS Racismo, "Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2007", Icaria Editorial. Barcelona: 2007.

8 Vegi's al respecte: de Lucas, J.: Ciudadanía: la jaula de hierro para la integración de los inmigrantes. En: Aubarell G. y Zapata R. (eds.): "Inmigración y procesos de cambio. Europa y el Mediterráneo en el contexto global". Icaria/Iemed. Barcelona: 2004. Pp.215-236.

9 Al respecte vegi's l'anàlisi de: Mazkieran M.: Derechos de las personas extranjeras en estado de "aclaración permanente". A: "Mugak", nº 42. Donostia/San Sebastián: abril 2008.

10 La recopilació més detallada dels casos d'agressions xenòfobes i de rebuig a la convivència ocorreguts cada any a Espanya es troba als capítols de l'Informe anual de SOS Racismo dedicats al racisme social. Vegi's en particular: Racismo social. La percepción de la inmigración y el rechazo al inmigrante. A: SOS Racismo: "Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2007". Icaria Editorial. Barcelona: 2007. Així com l'apartat: El rechazo a la convivencia. A: SOS Racismo: "Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2008". Icaria Editorial. Barcelona: 2008.

11 Una bona reconstrucció dels fets que es produïren a Alcorcón a partir del 20 de gener per: Gascón M.: El conflicto juvenil de Alcorcón. A: "Mugak", nº 38. Donostia/San Sebastián: junio 2007. Disponible on-line: <http://revista.mugak.eu/articulos/show/389>

12 Vegi's: Aierbe P.M.: Medios y minorías. La mirada de los Medios en 2006. A: SOS Racismo: "Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2007". Icaria Editorial. Barcelona: 2007. Pp. 140-145.

13 Vegi's al respecte els resultats de l'estudi de: Aierbe P.M.: Op. Cit.

14 Márquez Lepe E.: La gestión parlamentaria del discurso político sobre inmigración en España. A: Zapata R. y van Dijk T. A. (coord.): "Discursos sobre la inmigración en España: los medios de comunicación, los parlamentos y las administraciones". Granada: 2007. Pp. 93-128.

15 Márquez Lepe E.: Op. Cit. P. 96.

16 A: van Dijk A. T.: Racismo y política en España. A: "Informe Anual sobre el racismo en el Estado español 2008". Icaria Editorial. Barcelona: 2008. P. 156.